

1. קווי ההתפתחות העיקריים

במשך שנת 1989 עלה מדד המחירים לצרכן בכ־21 אחוזים, בהשוואה לעלייה של כ־16 אחוזים אשתקד; מרבית מדדי המחירים האחרים עלו גם הם בקצב מהיר יותר מאשר ב־1988. עליית המחירים הגבוהה יותר השנה אינה משקפת סטייה משמעותית ממדרגת האינפלציה, שאפיינה את המשק בשלוש השנים הקודמות, ומבטאת בעיקר את ההשפעות של ייקור המוצרים המבוקרים בידי הממשלה ושל הפיחות; כן בלטה עלייה מהירה של מחירי הדירור, על רקע גידול הביקוש למקרקעין. תנאי השפל ששררו במשק פעלו למיתון העלאות המחירים, אך השפעתם התעכבה — בגלל הכוחות הפועלים בשנים האחרונות להגברת יציבותו של קצב עליית המחירים (כמבואר בהמשך). לקראת סוף השנה ובראשית 1990 הוטטה עלייתם של חלק מהמחירים.

בראשית השנה העלתה הממשלה את שער החליפין ואת מחירי המוצרים המבוקרים הקשורים לתקציב בכ־13 אחוזים — לאחר שתי שנות יציבות של שער החליפין ובעקבות גידול ההוצאה על סבסוד מוצרי יסוד אשתקד¹. בהמשך השנה הועלו מחירי המוצרים המבוקרים בשיעור קרוב לזה של עליית המחירים השוטפת, ואילו שער החליפין פחת שוב ביוני בשיעור של כ־6 אחוזים.

צעדי המדיניות שננקטו בינואר הביאו לגל כללי של העלאות מחירים, ובחודש זה נמדדה עליית מדד של כ־5 אחוזים. עליית מחירים זו היתה נמוכה בהשוואה לשיעוריהם של הפיחות ושל עליית המחירים המבוקרים; זאת בעיקר משום שהציבור צפה את הפיחות מראש, ולכן הקדים והעלה מחירים רבים עוד במהלך השנה הקודמת. הורדת שיעורי המסים על היבוא בראשית השנה פעלה אף היא למיתון תגובתם של המחירים לפיחות. עם זאת נרשמו עליות מחירים גבוהות במיוחד בחלק מהמוצרים; ייתכן שאלה שיקפו תגובה לעוצמתה יוצאת הדופן של עליית מחירי המוצרים המבוקרים, ואולי גם להכרזות של חלק מקובעי המדיניות, שמהן ניתן היה להסיק כי מידת ההתאמה של שער החליפין למחירים תגבר בעתיד. לאחר הגל הראשוני של עליית המחירים, חזרה זו לשיעורה הרגיל בשנים הקודמות. בהרכב עליות המחירים במשך השנה בלט המשך ההתמתנות בשיעור התייקרותם של מחירי המוצרים הבלתי סחירים, שאין להם תחליפים קרובים מיבוא או ביצוא (למעט השפעות מחירי המבוקרים והדירור — ראה לוח ג'—3 ודיאגרמה ג'—2). עם זאת נשאר קצב עלייתם השנה גבוה מזה של מחירי המוצרים הסחירים (מוצרי היבוא, היצוא ותחליפיהם המקומיים; לוחות ג'—2 וג'—3 ודיאגרמות ג'—2 וג'—3).

אחד הגורמים החשובים להתמדת עלייתם של מחירי המוצרים הסחירים ולעליית היתר של מחירי הבלתי סחירים נעוץ בציפיותיו של הציבור להמשך עליית המחירים בקצב שאליו הורגל בשלוש השנים האחרונות. ציפיות אלה נתמכו במידה רבה על ידי המדיניות הכלכלית שנוהלה במשך התקופה; בהקשר זה יש להזכיר במיוחד את העלייה המהירה והנמשכת של מחירי המוצרים המבוקרים, ואת ההתאמה החלקית של שער החליפין לעליות המחירים בדיעבד. גם ההתפתחויות התקציביות וההרחבה של המיצרפים הכספיים והאשראי יכלו לאשר, כי המדיניות הכלכלית משלימה למעשה עם אינפלציה בת 15–20 אחוזים לשנה. הציבור הסתגל לקצב האמור,

¹ הפיחות הנזכר כולל פיחות בן 5 אחוזים, שבוצע ביום המסחר האחרון של 1988 ופיחות של 8 אחוזים בראשית ינואר 1990.

התאים אליו את ציפיותיו, ולפיהן שינה בהדרגה את קביעת המחירים והחוזים. עצם השינוי בציפיות ובהתנהגות נטה להגביר את יציבותו של שיעור עליית המחירים (ראה להלן). לשפל ששרר במשך היתה השפעה ממתנת על עליית המחירים, אם כי השפעה זו באה לידי ביטוי רק בהדרגה. גם התאמת השכר היתה איטית יחסית, בהתחשב בשפל בשוק העבודה — כנראה בשל קשיחויות שונות הפועלות בשוק זה. (ראה פרק ד') שיעור גידולה של עלות העבודה הנומינלית ליחידת תוצר בסקטור העסקי היה נמוך מאשר אשתקד, ולעומתה הואצה התייקרות התשומות מיבוא. לקראת סוף השנה ובראשית 1990 החלה מסתמנת האטה בשיעור ההתייקרות של קבוצות מוצרים מסוימות — ובכללם מחירי השירותים הפרטיים (המהווים, בצד הדיור, רכיב עיקרי בקרב המוצרים הבלתי סחירים), ומדד המחירים הסיטוניים של מוצרי התעשייה; כן נרשמה ברביע האחרון של 1989 עלייה איטית של מחירי השימושים המקומיים והתוצר². ניתן לקוות, שמימוש הכוונה להאט את שיעור עליית מחירי המוצרים המבוקרים תתרום גם היא למיתונן של הציפיות האינפלציוניות ושל עליות המחירים בפועל. עם זאת, בשלב זה קשה עדיין לקבוע אם צפויה האטה נמשכת של שיעור עליות המחירים אל מתחת ל-15 אחוזים, כלומר לשיעור הנמוך מהגבול התחתון של עלייתם בשנים האחרונות. מאחר שהתפתחות המחירים ב-1989 הושפעה מהציפיות ששררו ב-1988 ומהעלאות המחירים שנבעו מהן, ראוי לבחון את עליית המחירים בשתי השנים כחטיבה אחת. לוח ג'-1 מלמד, ששיעור העלייה המצטברת של מדד המחירים לצרכן בשנתיים אלה היה דומה לזה של השנתיים הקודמות, ואילו בהתייקרות מחירי השימושים והתוצר נרשמה האטה מסוימת (בעיקר בהשוואה ל-1986).

2. גורמי התפתחות המחירים

א. אופיו של התהליך האינפלציוני

בשנים האחרונות בלטה נטייה להתייצבותו של שיעור האינפלציה בישראל במדרגה שאליה הגיע בשנה הראשונה לאחר תכנית הייצוב. אין לנו הסבר מלא להיקבעותה של אותה רמה. עם זאת נראה, שאחד מהגורמים המרכזיים להתייצבות של רמה זו היתה הערכת הציבור כי הממשלה מסתפקת, למעשה, בהישג של הורדת שיעור האינפלציה מכ-400 ל-15-20 אחוזים לשנה, וכי היא פועלת לשימורו של הישג זה, אך אינה מוכנה לנקוט מדיניות נחרצת לשם השגת ירידה נוספת. המדיניות הכלכלית בכללותה התיישבה עם מגמת ההתייצבות של שיעור האינפלציה, ותמכה בהערכת הציבור לגבי כוונות הממשלה: אמנם התאמתו של שער החליפין לשיעור עליית המחירים השוטפת היתה רק חלקית ובפגיגור — אך עליית מחירי המוצרים הממשלתיים המבוקרים הרביקה את עליית המחירים הכללית (ובחלק מהתקופה היתה אף מהירה ממנה), התקציב הותאם במלואו לעליית המחירים, ומיצרפי הכסף והאשראי הורחבו גם הם, במגמה לאפשר ירידה של שיעורי הריבית הגבוהים, שאפינו את התקופה הראשונה שלאחר תכנית הייצוב.

עצם ההתייצבות על מדרגת האינפלציה החדשה הביאה להיווצרות כוחות שנטו לחזקה: הציבור מיתן את תגובותיו לתנודות הטווח הקצר בתחום המדיניות, כל עוד לא ראה אותם כמבשרים שינוי מקיף ומשמעותי במגמות ארוכות הטווח של המדיניות האינפלציונית. זאת בהנחה שכל עוד לא חל שינוי של

² ברביע השלישי של 1989 נרשמו עליות מחירים נמוכות, אך הן היו בעלות אופי עונתי, ולפיכך ניתן לייחס משמעות רק להתמתנות עליית המחירים החל מהרביע האחרון של השנה. בהשוואה לשנים קודמות בלטה בסוף השנה עוצמת ההתמתנות של עליית מחירי השירותים הפרטיים והמחירים הסיטוניים יותר מזו של מחירי השימושים המקומיים והתוצר.

לוח ג' - 1
התפתחות מדדי מחירים עיקריים, 1970 עד 1990 I/
(אחוזי שינוי, מונחים שנתיים)

מדד המחירים הסיטוניים של התפוקה התעשייתית	מדד מחירי השימושים המקומיים ¹	מדד מחירי התוצר	מדד המחירים לצרכן	
				כ מ ש ך ה ת ק ו פ ה ²
11.6	16.9	16.2	15.4	³ 1973-1970
43.6	40.3	39.3	41.2	³ 1978-1974
123.1	117.7	113.1	118.9	³ 1982-1979
247.0	247.3	243.9	256.1	³ 1985-1983
18.0	21.9	22.8	17.9	³ 1987-1986
17.7	18.5	20.0	18.5	³ 1989-1988
15.1	23.7	26.9	19.6	1986
20.9	20.1	18.9	16.1	1987
15.8	17.4	21.6	16.4	1988
19.5	19.6	18.4	20.7	1989
16.8	15.4	21.7	17.6	I 1988
18.2	28.6	36.0	18.0	II
12.9	-0.1	0.1	10.8	III
15.4	28.2	31.8	19.5	IV
43.7	25.0	23.7	30.7	I 1989
14.8	29.9	28.6	20.4	II
13.9	7.9	10.6	14.2	III
8.6	16.8	11.8	18.1	IV
12.8			12.0	I 1990
				מ מ ו צ ע ת ק ו פ ת ¹
18.5	21.4	20.5	19.9	1987
17.5	16.5	19.2	16.3	1988
21.0	20.5	21.1	20.2	1989

(1) שימושים מקומיים למעט יבוא ביטחוני ישיר.

(2) שיעורי שינוי במדד המחירים לצרכן ובמחירים הסיטוניים במשך התקופה מתייחסים לממוצעים חודשיים, ואלה של מחירי התוצר והשימושים המקומיים — לנתונים רבעוניים.

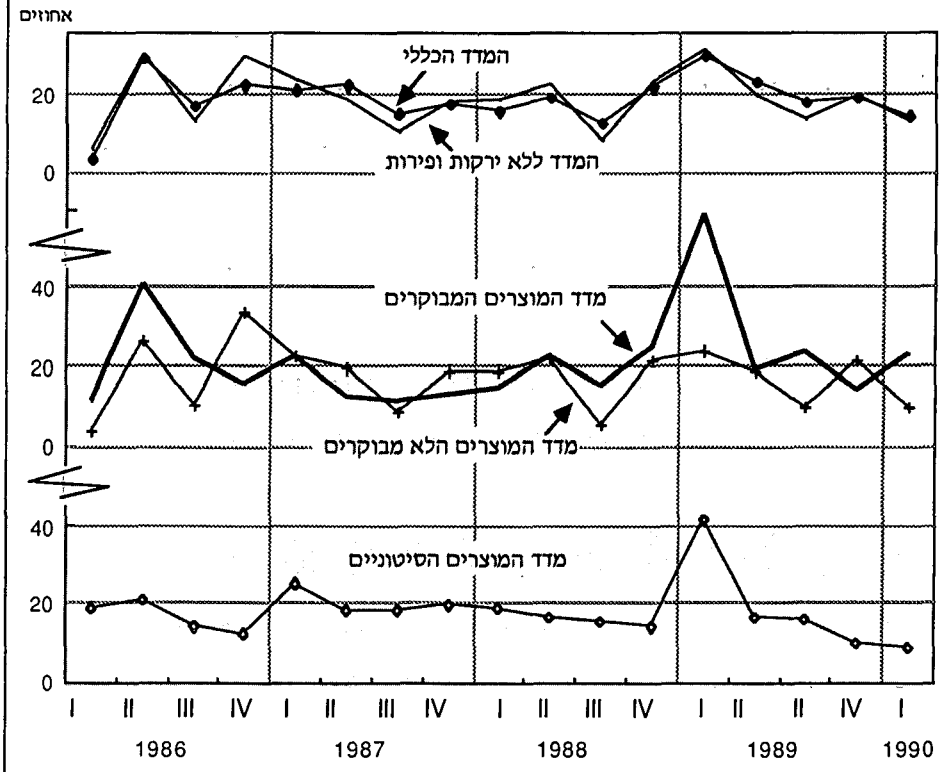
(3) ממוצע גיאומטרי של התקופה.

ה מ ק ו ר : הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה.

ממש במדיניות של הטווח הארוך, הרי, בסופו של דבר, תכלכל הממשלה את צעדיה כך שיתיישבו עם שימור שיעור האינפלציה הקיים, ולא תתמיד לאורך זמן בפעולות שאינן מתיישבות עמו. במקביל גברה הנטייה להישענות על הסכמים לא צמודים לתקופות ארוכות יותר ולהפחתת תכיפות ההתאמה של תשלומים שונים, עם הקטנת החששות של הציבור מהפתעות בתחום המחירים, ובהתחשב

דיאגרמה ג'-1

שיעורי השינוי של מדדי מחירים שונים, 1986 עד הרביע הראשון של 1990
(שיעורי שינוי של ממוצעים רבעוניים, במונחים שנתיים)

בעלות הכרוכה בהתאמות מחירים תכופות. כך, לדוגמה, צומצמה תדירות החיובים של כרטיסי האשראי, הוארכה תקופת האשראי הבלתי צמוד שרשתות השיווק ומשווקי מוצרים בנייקיימא נותנים ללקוחותיהם, גדלה החזקת הפיקדונות הבלתי צמודים בידי הציבור, ובתוכם גדל משקל הפיקדונות לתקופות ארוכות יותר. הציבור גילה נכונות לקלוט איגרות חוב ממשלתיות שאינן צמודות בשנה הראשונה, והוקטנה תדירות התשלום של תוספת היוקר; כן ניכרה נטייה להקטנת תדירות ההתאמה של מחירים שונים. ייתכן שנטייה זו הסתייעה גם במבנה הלא תחרותי של מגזרים שונים במשק — מבנה שהקל על היצרנים באותם מגזרים לקבוע מחירים לתקופות ארוכות יותר (שכן חששם מתגובת מתחרים פוטנציאליים קטן יחסית).³

ההשפעה הכוללת של שינויים אלה פעלה להגדלת היציבות של האינפלציה בהשוואה לתקופת האינפלציה הגבוהה, שבה הגיבו היצרנים במהירות להתפתחויות של הטווח הקצר. גורם נוסף שפעל

³ יש טוענים, שענפים לא תחרותיים נוטים פחות להתנגד להעלאות שכר, בשל האפשרות להעביר את גידול העלויות אל המחירים. לעומת זאת נראה, שהמבנה הריכוזי של חלק מהייצור והשיווק הקל על השגתה של משמעת מחירים בשלב בלימת האינפלציה בתכנית הייצוב של 1985.

להגברת ההתמדה של עליית המחירים היה התלות ההדדית שבין פעולות יצרנים ומשווקים במגזרים שונים — שכן הגברת המחויבות לנקיבת מחירים קבועים לתקופה ארוכה יותר במגזר אחד מקטינה את הסיכון הכרוך בהחלטות דומות במגזרים אחרים.

יש לציין, כי מנגנוני התאמה מסוג זה מאפיינים משקים מערביים ששיעור האינפלציה בהם נמוך ויציב יחסית, ונוטים להגביר, בטווח הקצר, את ההשלכות של המדיניות הפיסקלית והמוניטרית על הפעילות הכלכלית, תוך דחיית ההשפעה על המחירים.

הנטייה להגברת היציבות של עליית המחירים דרך ציפיות ושינוי רפואי התנהגות, כמתואר לעיל, מילאה תפקיד חשוב בהתפתחות המחירים הן ב־1988 והן ב־1989. ב־1988 היא הביאה לעליית מחירים מעבר למתבקש לכאורה משיעור הפיחות, ובכך הקטינה את עליית המחירים לאחר הפיחות של ראשית 1989. כנגד זאת נראה, שהיא צמצמה גם את תגובת המחירים להאטת רמת הפעילות הכלכלית השנה.

ב. מדיניות שער החליפין בשנים 1988 ו־1989

שער החליפין משמש מאז תכנית הייצוב אמצעי מרכזי לשליטה על רמת המחירים; זאת דרך השפעתו הישירה על מחירי המוצרים הסחירים (מוצרי היבוא, היצוא ותחליפיהם הקרובים) והשפעתו העקיפה על מחירי המוצרים האחרים, שהיצעם והביקוש להם מושפעים ממחירי המוצרים הסחירים. אולם ניסיון השנים האחרונות מורה, שבטווח הקצר עוצמתו של שער החליפין כאמצעי לשליטה על רמת המחירים נמוכה יחסית, והיא תלויה בגורמי ביקוש והיצע הפועלים בשווקים המקומיים השונים, ובמידת החריגה של מדיניות שער החליפין ממגמת האינפלציה, כפי שרואה אותה הציבור.

במהלך שנת 1988 נמנעה הממשלה מהעלאת שער החליפין, אך מדיניות זו לא נראתה אמינה בעיני הציבור, שהסיק כי בסופו של דבר תעלינה הרשויות את שער החליפין; בתנאים אלה היתה השפעת הקפאתו של שער החליפין על המחירים מצומצמת. בעקבות זאת פחתה הרווחיות של המוצרים הסחירים, ונוצרה תחושה, כי למדיניות שער החליפין נודע משקל רב בהיווצרות השפל הכלכלי. תחושה זו הגבירה את הציפיות לפיחות ואת הלחצים לביצועו. כן גדלו ב־1988 הרכישות הספקולטיביות של מטבע חוץ, במיוחד בסוף השנה.

על רקע זה פוּתח שער השקל ביחס לסל המטבעות בשיעור כולל של כ־13.5 אחוזים בסוף דצמבר 1988 ובתחילת 1989. בה בעת הודיעו הממשלה ובנק ישראל, כי בעתיד יוכל שער החליפין לנוע בתוך רצועה בת 3 אחוזים מעל ו־3 אחוזים מתחת לשער סל המטבעות המרכזי המוכרז ("השער היציב" או "שער האמצע") — וזאת כדי לאפשר היענות מסוימת של שער החליפין לביקוש ולהיצע, ובפרט לתנועות ההון אל המשק וממנו. ביוני 1989 הועלה השער היציב ב־6 אחוזים, וגם במארס 1990 הועלה באותו שיעור. עם ההתאמה במארס 1990 הורחב טווח תנודתו של שער החליפין ל־5 אחוזים מעל ו־5 אחוזים מתחת לשער היציב, והוכרז כי בטווח זה ייקבע השער בעתיד במידה רבה יותר על ידי השוק. הצעדים שננקטו בראשית שנת 1989 נתנו מקום לפירושים שונים; מחלקם היה ניתן להבין, כי בעתיד תגדל תכיפותן של התאמות שער החליפין, ושיעורן הממוצע יתקרב לזה של שינוי המחירים בארץ (בניכוי עליית מחירי חו"ל). הכרזות אלה יכלו להצביע על הפחתת המחויבות לשימוש בשער החליפין כאמצעי לבלימת שיעור האינפלציה, דבר שהיה עלול להגביר את הציפיות האינפלציוניות — ואת העלאות המחירים בפועל. ייתכן שלפירוש זה של המדיניות היתה השפעה מסוימת על העלאות המחירים של ינואר 1989. (וזאת נוסף על השפעת ההעלאות הגבוהות של מחירי המוצרים המבוקרים.) הפיחותים של יוני 1989 ושל מארס 1990 לא הביאו לעליות מחירים חריגות. פיחותים אלה הצביעו אמנם על הגדלת תדירותן של התאמות השער, אך נראה שבסופו של דבר לא זיהה הציבור את המעבר להתאמות תכופות יותר של השער עם מעבר לשיעור פיחות גבוה יותר לאורך זמן. במלים אחרות: נראה שהציבור לא פירש את השינויים בשיטת ניהול שער החליפין כנקיטת מדיניות אינפלציונית יותר.

לוח ג' - 2

אינדקטורים עיקריים להתפתחות מחירי המוצרים הסחירים והבלתי סחירים, 1986 עד 1990 I/1
(אחוזי שינוי, מונחים שנתיים)

מחירי החשבונאות הלאומית			מדר המחירים לצרכן		
יצוא ⁴	יבוא ³	שימושים ²	מוצרים לא סחירים ¹	מוצרים סחירים ¹	
במשך התקופה ⁵					
11.1	11.3	21.9	20.5	13.2	1987-1986 ⁶
15.5	12.1	18.5	23.1	12.3	1989-1988 ⁶
15.9	18.4	20.1	19.4	12.3	1987
10.3	2.7	17.4	21.6	10.8	1988
21.0	22.3	19.6	24.7	13.7	1989
14.3	3.9	15.4	23.5	11.0	I 1988
12.5	3.7	28.6	25.6	16.3	II
14.7	9.2	-0.1	9.0	4.9	III
0.4	-5.3	28.2	29.5	11.4	IV
52.7	47.9	25.0	37.2	21.3	I 1989
12.4	16.4	29.9	22.5	13.6	II
20.4	17.0	7.9	16.1	7.8	III
3.7	11.0	16.8	23.9	12.5	IV
			15.8	7.2	I 1990
ממוצע תקופתי					
16.6	19.2	21.4	24.0	13.1	1987
10.9	6.6	16.5	19.7	11.6	1988
19.8	17.0	20.5	24.9	13.3	1989

(1) לפי חלוקה זו נכללים במוצרים הבלתי סחירים כל השירותים (למעט נסיעות לחו"ל), ירקות ופירות, אגרות גז, חשמל, חמאה וגבינה, ביצים, לחם ודברי מאפה. יתר סעיפי מדר המחירים לצרכן ממוינים כסחירים. משקל המוצרים הבלתי סחירים במדר המחירים לצרכן 58 אחוזים, ושל הסחירים — 42.

(2) שימושים מקומיים למעט יבוא ביטחוני ישיר.

(3) יבוא סחורות ושירותים ללא יבוא ביטחוני ישיר ויהלומים.

(4) יצוא סחורות ושירותים ללא יהלומים.

(5) נתונים של ממוצעים רבעוניים.

(6) ממוצע גיאומטרי של התקופה.

המקור: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה ועיבודי בנק ישראל.

לווח ג' - 3
התפתחות הרכיבים העיקריים במודד המחירים לצרכן, 1986 עד I/1990
(אחוזי שינוי, מונחים שנתיים)

המדרג הכללי	ללא ירקות ופירות	ללא ירקות ודיוור	ללא סחירים ² ללא מבוקרים ¹	ללא סחירים ² ללא מבוקרים ¹	ללא מבוקרים ¹	ללא מבוקרים ¹	דיוור	ללא ירקות ופירות ודיוור	ללא סחירים ² ללא מבוקרים ¹	ללא סחירים ² ללא מבוקרים ¹	ללא סחירים ² ללא מבוקרים ¹	ללא סחירים ² ללא מבוקרים ¹	ללא סחירים ² ללא מבוקרים ¹
במשך התקופה ³													
1987-1986 ⁴	17.9	17.4	20.0	9.5	18.2	17.8	29.0	16.6	18.9	22.2	14.0	20.3	33.2
1989-1988 ⁴	18.5	18.9	16.6	29.0	23.6	17.3							
1987	16.1	18.3	19.1	15.7	14.8	16.5	15.7	19.1	18.3	18.0	13.9	18.0	33.1
1988	16.4	16.2	14.7	23.0	19.9	15.7	23.0	14.7	16.2	21.5	9.4	21.5	20.0
1989	20.7	21.7	18.6	35.2	27.5	18.9	35.2	18.6	21.7	23.0	13.9	23.0	18.3
1988	I	17.6	11.8	21.2	13.4	19.3	21.2	11.8	13.7	32.1	6.1	32.1	22.3
II	18.0	21.0	23.6	8.5	30.8	14.9	8.5	23.6	21.0	12.8	17.5	12.8	28.2
III	10.8	9.3	7.4	18.7	8.6	11.3	18.7	7.4	9.3	19.1	2.5	19.1	14.8
IV	19.5	21.4	16.8	46.7	28.1	17.3	46.7	16.8	21.4	22.8	12.2	22.8	15.0
I	30.7	29.4	31.8	19.6	57.6	24.2	19.6	31.8	29.4	30.6	17.1	30.6	36.0
II	20.4	25.3	19.1	54.6	25.2	19.0	54.6	19.1	25.3	20.0	17.5	20.0	15.9
III	14.2	16.0	10.9	39.5	17.2	13.4	39.5	10.9	16.0	20.9	5.0	20.9	13.5
IV	18.1	16.6	13.7	29.5	14.3	19.2	29.5	13.7	16.6	20.8	16.3	20.8	9.4
I	12.0	13.6	12.3	18.3	21.4	9.4	18.3	12.3	13.6	12.5	5.6	12.5	13.6
ממוצע תקופתי													
1987	19.9	19.8	20.4	17.7	18.1	20.4	17.7	20.4	19.8	24.7	14.1	24.7	34.5
1988	16.3	16.2	16.0	17.0	15.9	16.5	17.0	16.0	16.2	20.7	11.5	20.7	24.4
1989	20.2	21.3	18.9	32.3	29.1	17.9	32.3	18.9	21.3	22.8	12.5	22.8	20.8
המשקל במדרג:	(1000)	(935)	(770)	(165)	(195)	(805)	(165)	(770)	(935)	(419)	(384)	(419)	(190)
(574)													

(1) המוצרים המבוקרים כאן כוללים מוצרי יסוד מסובסדים (חלב ומוצרים, עוף ומוצרים, ביצים, לחם, ותחבורה ציבורית) ומוצרים המסופקים ע"י רשויות ציבוריות, חברות ממשלתיות או גופים נתמכים (שירותי בריאות וחינוך, דלק, גז, מים וחשמל, תעריפי תקשורת, נסיעות ברכבת וטיסות בארץ, ארנונה וכשר בקר).

(2) הגדרת המוצרים הסחירים והכלתי סחירים ראה — לווח ג' - 2.

(3) נתונים של סוף רבעון/שנה.

(4) ממוצע גיאומטרי של התקופה.

ה מקור: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה ועיבודי בנק ישראל.

לחיוזוק התחושה, שלא חל שינוי מהותי בגורמים הקובעים את האינפלציה לאורך זמן, תרמה כנראה גם החזרה לשיעור הקורם של העלאת מחירי המוצרים המבוקרים. על רקע זה נראה, כי בסופו של דבר פירש הציבור את הצעדים שנקטה הממשלה בראשית השנה בתחומי שער החליפין ומחירי המוצרים המבוקרים כתיקונים חריפים — ולא כשינוי קצב לטווח ארוך.

ג. התאמת מחירי המוצרים המבוקרים

אחד הגורמים החשובים לעליית שיעור ההתייקרות של המוצרים לצרכן ב־1989 היה האצת העלאתם של מחירי המוצרים המבוקרים והמפוקחים בידי הממשלה. מוצרים אלה, שמשקלם כשליש ממדד המחירים לצרכן, מתחלקים לשלוש קבוצות עיקריות:

1. מוצרי היסוד המסובסדים: חלב ומוצריו, ביצים, עוף, לחם ותחבורה ציבורית. (משקלם כ־8 אחוזים ממדד המחירים לצרכן.)

2. מוצרים המסופקים לציבור בידי הסקטור הציבורי, מוסדות ללא כוונת רווח הנתמכים על ידי הסקטור הציבורי וחברות הסקטור הציבורי — שירותי חינוך ובריאות, תקשורת, דלק ומוצריו, ארנונות ואגרות (בסך הכול כ־12 אחוזים מהמדד).

3. מוצרים שמסופקים בידי יצרנים או יבואנים בענפים לא־תחרותיים — כגון כלי רכב, קמח, סוכר, תה, קפה, קקאו, חלק מהמשקאות הקלים והחריפים, מקררים, תרופות, ספרי לימוד, נסיעות במונית, שיעורי נהיגה וסיגריות (14 אחוזים מהמדד).

לוח ג'—4 מציג את שיעורי השינוי השנתיים של מחירי שלוש קבוצות המבוקרים האמורות. בהמשך הדברים נתרכז בקבוצות 1 ו־2, שמדיניות המחירים הממשלתית לגביהן מושפעת מצד אחד מרצון הממשלה לתרום ליציבות המחירים ומאידך משאיפתה לצמצם את הגירעון התקציבי ("מבוקרים מסובסדים וציבוריים"). במקרים רבים בעבר נערכו התאמות גדולות של מחירי מוצרים אלה ושל שער החליפין באותו זמן, והציבור נטה לראות בכך עדות לכוונות הממשלה באשר לאינפלציה.

ב־1985 העלתה הממשלה את מחירי המוצרים האמורים בשיעור גבוה בהרבה מזה של המדד, כחלק מהמאמץ לצמצם את הגירעון התקציבי במסגרת תכנית הייצוב. בשנים 1986 עד 1988 העלתה הממשלה את מחיריהם של חלק משירותי הבריאות והחינוך בשיעור מהיר מזה של עליית המדד, אך העלייה הכללית של מחירי המוצרים המסובסדים והציבוריים לא חרגה בהרבה מזו של המדד.

בשנת 1987 הסכימה הממשלה להימנע מהעלאת חלק ממחירי המוצרים המסובסדים במשך כשנה, במסגרת הסכם עם ההסתדרות, ובעקבות זאת האיצה את קצב עלייתם החל מאפריל 1988. בסך הכול לא פיגר שיעור ההתייקרות של המוצרים המסובסדים גם בשנה זו אחרי עליית המדד, אולם ההוצאה לסבסוד מוצרי היסוד גדלה בכ־40 אחוזים, בשל גידול עלויות הייצור (בעיקר המספוא).

בראשית 1989 העלתה הממשלה את מחירי המוצרים המסובסדים והציבוריים בשיעור גבוה, 13 אחוזים — ואף שבהמשך השנה חזר והואט קצב עלייתם, הגיעה התייקרותם השנתית של מוצרים אלה לכ־28 אחוזים. הסובסדיה למוצרי היסוד פחתה השנה בכ־23 אחוזים ריאלי, וחזרה לרמה של 1986. העלאת היתר של מחירי המוצרים המבוקרים ב־1989 היה בה כדי להעלות את שיעור עליית מדד המחירים לצרכן ב־2–3 אחוזים באופן ישיר; זאת מעבר להשפעות על מחירי מוצרים אחרים, על שיעור עליית השכר וכדומה.

נראה שבסופו של דבר לא קיבל הציבור את שיעור השינוי השנתי הגבוה של מחירי המוצרים המבוקרים כאינדיקציה לשינוי המדיניות האינפלציונית של הממשלה, אלא כתיקון חריף. אפשר לשער, כי ההכרזה, במאס 1990, על הכוונה להוריד את שיעור העלייה השנתי של מחירי המבוקרים ל־10 אחוזים, חיזקה בדיעבד פירוש זה.

לוח ג' - 4

שיעורי השינוי של מחירי מוצרים מבוקרים במדד המחירים לצרכן, 1985 עד 1989
(אחוזים)

מוצרי יסוד מסובסדים ¹	מוצרים מסופקים ע"י רשויות ציבוריות או גופים קשורים ²	סך כל המוצרים המבוקרים בעלי זיקה לתקציב המשלה ³	מוצרים מבוקרים אחרים ³	סך כל המוצרים המבוקרים	מדד המחירים לצרכן
(1)	(2)	(3) = (1) + (2)	(4)	(5) = (3) + (4)	(6)
במשך השנה					
1985	240	245	243	168	216
1986	17	24	22	19	20
1987	11	17	15	15	16
1988	26	17	20	10	16
1989	30	26	28	20	21
בממוצע שנתי					
1985	349	364	358	300	338
1986	51	57	55	49	53
1987	16	20	18	13	16
1988	17	16	16	13	15
1989	37	24	29	16	23
המשקל במדד	8	12	20	14	34
100					

(1) חלב ומוצרים, עוף ומוצרים, ביצים, לחם ותחבורה ציבורית.

(2) שירותי בריאות וחינוך, דלק, גז, מים וחשמל, תעריפי תקשורת, נסיעות ברכבת וטיסות בארץ, ארנונה ובשר בקר.

(3) קמח ומרגרינה; תה, קפה וקקאו; משקאות קלים וכוהליים; סוכר ותחליפיו; ירקות קפואים ומשומרים; אבקות כביסה, מקררים ושירותי ביטוח; ציוד ללימודים; צורכי רפואה; נסיעה במונית; רכב פרטי ואחזקתו; שיעורי נהיגה והשכרת רכב; סיגריות וטבק.

ד. המדיניות המוניטרית והפיסקלית

ההתרחבות המוניטרית היא חוליה בסיסית וחיונית בתהליך האינפלציוני. עם זאת, במקרים רבים אין היא מובילה תהליך זה, אלא נוטה להסתגל אליו ואל השינויים החלים בביקוש לכסף — כל זאת על רקע מדיניות בנק ישראל לגבי שיעורי הריבית ויתרות מטבע החוץ. (ראה פרק ז').

ב־1989 נטתה המדיניות המוניטרית להרחבה, ובלט הלחץ להמשך תהליך הורדת שיעורי הריבית על האשראי — הן משום שאלה חרגו עדיין במידה משמעותית מעלות גיוס מקורות המימון שבפני המשק הישראלי, והן מתוך כוונה להקל על הפעילות הכלכלית. שיעור הריבית הממוצע על האשראי הבנקאי ירד במשך השנה; בממוצע שנתי הוא נשאר דומה לזה של השנה הקודמת, אך ירד במונחים ריאליים. כן ירדה הריבית הנומינלית על אשראי בחח"ד כמטבע ישראלי (לוח ג' - 5 ודיאגרמה ג' - 4).

להורדת שיעורי הריבית נודעות השפעות נוגדות על התפתחות המחירים. מצד אחד, היא נוטה לעורר את הביקוש להשקעות ולמוצרים בני קיימא, וכנראה גם את סך הביקושים המקומיים, ובכך פועלת

להעלאת מחירים, במיוחד כאשר רמת הפעילות גבוהה; מהצד האחר היא מורידה את עלויות המימון, וכזאת יש כדי להקטין באופן חריפני את הלחץ על המחירים מצד העלויות. הורדת שיעורי הריבית פעלה השנה להגדלת הביקוש לנכסים שונים, וביניהם מקרקעין, ובכך תרמה להאצת עלייתם של מחירי שירותי הדיור במדד המחירים לצרכן. לעומת זאת, בהתחשב ברמתם הנמוכה של הביקושים ושל הפעילות הכלכלית, לא נראה שהורדת הריבית גרמה להאצת עלייתם של מחירים אחרים, ובפרט מחירי ההשקעות למעט דיור — שכן נראה כי בתנאי השפל ששררו השנה פחתה רגישותו של הביקוש להשקעות לעלות המימון. עם זאת המשיכה המדיניות המוניט-רית לתמוך בשיעור האינפלציה הקיים.

גם המדיניות הפיסקלית לא נטתה השנה לכיוון אנטי-אינפלציוני, גם אם נביא בחשבון שרוב גידולו של הגירעון התקציבי נבע מהשפעות השפל וגורמים ארעיים. (ראה פרק ה') לשלוש פעולות תקציביות היתה חשיבות ישירה רבה במיוחד בתחום המחירים:

- א. העלאת יתר של מחירי המוצרים המסובסדים והנתמכים בידי הממשלה, במגמה לצמצם את ההוצאה התקציבית על פעולות אלה, שתפחה אשתקד. (ראה לעיל.)
- ב. הורדת המיסוי על היבוא, ובמיוחד על מוצרים בניי-קיימא במסגרת הסכמי הסחר עם השוק המשותף וארה"ב. (ראה פרק ו')
- ג. צמצום ביטוח השער על היצוא.

ה. מחירי המוצרים הסחירים והבלתי סחירים

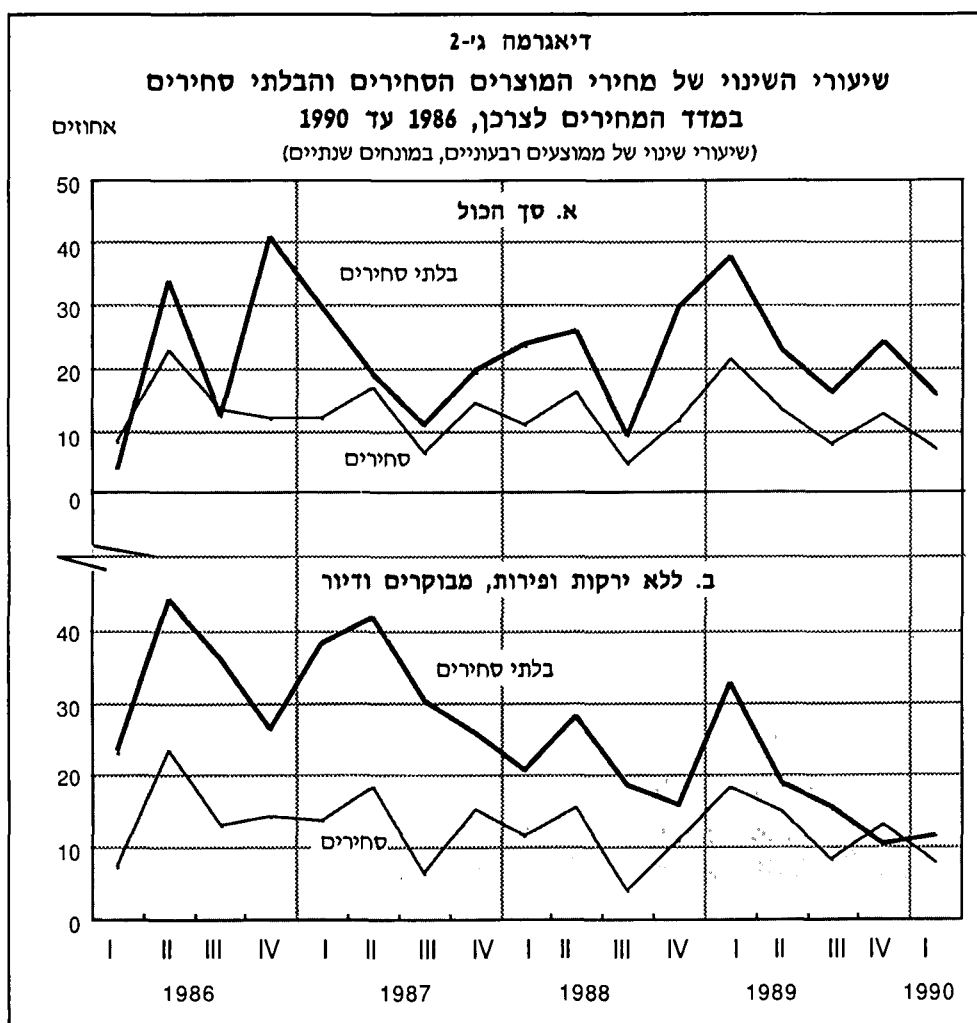
כדי לנתח את התפתחות המחירים במשק, ובמיוחד את השפעת מדיניות שער החליפין על התפתחות זו, נוח לחלק את מחירי המוצרים במשק לשתי קבוצות עיקריות: מוצרים סחירים, הכוללים מוצרי יבוא, יצוא ותחליפים מקומיים שלהם, ומוצרים מקומיים בלתי סחירים, שאין להם תחליפים קרובים מיבוא או יצוא.

לוח ג'-2 מציג חלוקה של מדד המחירים לצרכן בין מחירי המוצרים הסחירים לבלתי סחירים. הלוח מראה, כי ההתאמה שבין מחירי היבוא והיצוא למחירי המוצרים הסחירים רבה יותר מאשר למחירי הבלתי סחירים. עם זאת ההתאמה שבין מחירי הסחירים לאלה של מוצרי היבוא והיצוא אינה מלאה, והיא רופפת במיוחד בטווח הקצר. חלק מההפרשים נובעים מהבדלים באופיים של המוצרים הנכללים בקבוצות השונות ובמשקלותיהם. (כך, לדוגמה, כוללים מחירי היבוא, בין היתר, מחיריהם של ציוד השקעה וחומרי גלם, המשפיעים רק באופן עקיף וחלקי על מחירי מוצרי הצריכה הסופיים.) אולם גם כאשר כוחנים קבוצות יבוא ויצוא ספציפיות, הקרובות יותר לסל הצריכה המקומית, קיימים עדיין הבדלים משמעותיים בין המחירים המקומיים למחירי סחר החוץ. מקורם של אלה הוא במכשולים שונים, המפחיתים את מידת התחרות של מוצרי חו"ל — החל בהוצאות הובלה, המשך בהגבלות מינהליות על היבוא, וכלה בריכוז חלקים חשובים מהיבוא בידי יבואנים בלעדיים; השפעה חשובה נודעת גם להתערבות הישירה של הממשלה בקביעת מחירי המוצרים המבוקרים.

בשנת 1988 עלו מחירי המוצרים הסחירים במדד המחירים לצרכן בשיעור גבוה מזה של מחירי היבוא והיצוא; הסיבה להפרש זה היתה נעוצה בציפיות להתאמת שער החליפין ולהתמדתו של שיעור האינפלציה. (ראה לעיל.) לעומת זאת בשנת 1989 עלו מחירי המוצרים הסחירים המקומיים בשיעור נמוך מזה של מחירי היבוא והיצוא; זאת, כנראה, כתגובה לעליית היתר שלהם אשתקד ולהחלשת לחץ הביקושים במשק. (עם זאת היתה עליית המחירים המקומיים של המוצרים הסחירים גבוהה מהתייקרות היבוא הישיר לצריכה, על רקע הורדת מסי היבוא.)

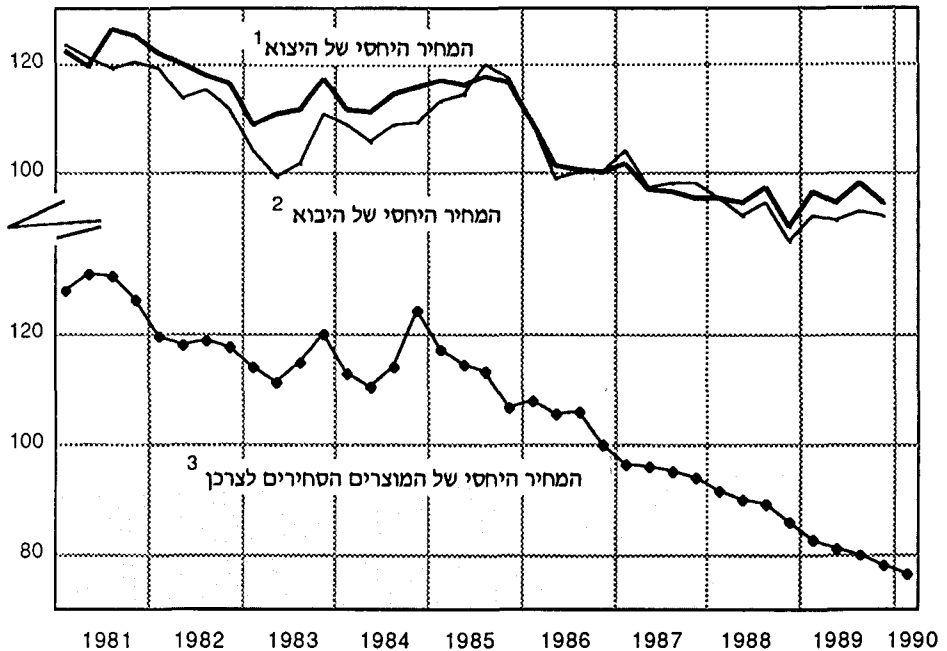
לוחות ג'-2 וג'-3 מלמדים, שמאז תכנית הייצוב ועד 1988 היה קצב עלייתם של מחירי המוצרים הבלתי סחירים מהיר מזה של מחירי המוצרים הסחירים; כמו כן היתה עלייתם של מחירי השימושים המקומיים מהירה מזו של מחירי מוצרי היבוא והיצוא (תופעות אלה מוגדרות כ"ייסוף ריאלי"). בשנים 1986 ו-1987 נבעו התפתחויות אלה של המחירים היחסיים בעיקר מלחץ של ביקושים על התוצר (ראה להלן), ואילו ב-1988 פעלה בעיקר השפעת הציפיות להמשך עליית המחירים ופיחות השקל, כמסבר לעיל. (ציפייה זו יכלה להתבטא ביתר שאת בהעלאת מחירי המוצרים הבלתי סחירים, המושפעים במידה פחותה משער החליפין בפועל).

ב-1989 נמשך הפער שבין שיעורי עלייתם של מחירי המוצרים הבלתי סחירים במרד המחירים לצרכן ובין עליית מחירי המוצרים הסחירים, תוך המשך ההאטה במחירי המוצרים הבלתי סחירים בניכוי סעיפים המושפעים מגורמים יוצאי דופן. (ראה הטור לפני האחרון בלוח ג'-3 והחלק התחתון של דיאגרמה ג'-2). בממוצע שנתי היתה עלייתם של מחירי השימושים המקומיים מהירה מזו של מחירי היבוא אם כי

דיאגרמה ג'-3

המחירים היחסיים של המוצרים הסחירים, 1981 עד 1990 (1986=100)

- (1) מחירי היצוא ללא יחלומים, יחסית למחירי השימושים המקומיים ללא יבוא ביטחוני ישיר.
 (2) מחירי היבוא ללא יבוא ביטחוני ישיר וללא יחלומים, יחסית למחירי השימושים המקומיים ללא יבוא ביטחוני ישיר.
 (3) יחס בין מחירי המוצרים הסחירים לבלתי סחירים במדד המחירים לצרכן (ממוצעים רבעוניים).

הפער נסגר במשך השנה; כן עלו מחירי היצוא בקצב מהיר משל השימושים המקומיים. (יש לציין גם, שהשנה היה קצב עלייתה של התמורה ליצוא מהיר מזה של עלויות העבודה ליחידת יצוא).
 נשאלת השאלה, מדוע עלו מחירי המוצרים הבלתי סחירים ב־1989 בקצב מהיר יותר מאשר מחירי הסחירים בשוק המקומי. בתשובה לשאלה זו טמונה למעשה התשובה לשאלה: מה האיץ את עליית המחירים הכללית מעבר להשפעת מחירי היבוא והיצוא על המחירים הסחירים בשוק המקומי.

ו. הביקושים והפעילות הכלכלית

בשנה הנסקרת גדלו התוצר המקומי הגולמי והתוצר העסקי בכאחוז ומחצה. באותו זמן פחתו השימושים המקומיים, למעט יבוא ביטחוני ישיר, וגם גידול היצוא לא התבטא בהגדלה משמעותית של סך השימושים בניכוי יבוא ביטחוני ישיר (לוח ג'-5). נוסף על כך פיגר גידול התוצר בפועל ב־1989 אחרי גידול כושר הייצור (גם כאשר מביאים בחשבון את השפעת הקשיים מצד ההיצע), ושיעור האבטלה עלה עלייה משמעותית, תוך ירידת שיעור התעסוקה. מכל אלה ניתן ללמוד, כי פחת הלחץ הכולל של הביקושים על כושר הייצור של המשק — התפתחות שהיה בה כדי לפעול להאטת עליית המחירים ולהוזלה יחסית של מחירי המוצרים הבלתי סחירים בהשוואה למחירי הסחירים (ראה פרק ב').

לוח ג' - 5

גורמים ונתוני רקע להתפתחות המחירים, 1987 עד 1989
(אחוזים)

התפתחות במשך השנה ¹			ממוצע שנתי			
1989	1988	1987	1989	1988	1987	
1. השינוי במחירי היבוא והיצוא						
22.3	11.5	16.0	20.9	13.8	12.3	א. יבוא תשומות ללא דלק ויהלומים ²
12.5	9.1	13.5	8.0	6.8	19.4	ב. יבוא מוצרי צריכה ²
19.9	5.7	16.8	15.7	5.3	19.5	ג. יבוא מכונות וציוד ³
21.5	10.5	15.9	20.0	11.3	16.8	ה. יצוא סחורות ללא יהלומים ³
2. השינוי הריאלי בתוצר ובשימושים						
2.1	1.6	4.3	1.3	2.1	5.5	א. התוצר המקומי הגולמי ³
-0.5	1.5	5.4	-0.9	2.7	6.2	ב. השימושים המקומיים למעט יבוא ביטחוני ישיר ³
9.3	-3.9	9.4	7.1	-2.9	8.8	ג. יצוא הסחורות והשירותים ⁴
3. הגידול הנומינלי בעלות העבודה						
14.4	21.1	28.1	18.1	21.7	30.7	א. השכר למשרת שכיר בסקטור העסקי
-	-	-	15.9	20.2	23.2	ב. עלות העבודה ליחידת תוצר בסקטור העסקי
4. משקל גירעון הסקטור הציבורי בתוצר ³						
-	-	-	-6.1	-1.9	0.1	א. הגירעון (-) העודף (+) הכולל
-	-	-	-7.9	-2.9	-1.1	ב. הגירעון (-) העודף (+) המקומי
5. ההתפתחות המוניטרית						
35.1	16.4	59.0	27.5	32.3	60.2	א. גידול אמצעי התשלום (M1)
27.5	10.2	35.0	19.5	18.6	37.1	ב. גידול M3
-	-	-	33.4	33.2	39.0	ג. שיעור הריבית
-	-	-	34.3	46.2	61.9	הממוצע על האשראי הבנקאי
-	-	-	-	-	-	ד. שיעור ריבית החח"ד
6. שינוי שערי מטבע החוץ						
20.1	1.5	13.5	16.1	2.4	16.0	א. סל המטבעות
23.5	2.0	5.6	19.8	0.3	7.2	ב. הדולר

(1) הרביע האחרון של השנה בהשוואה לרביע האחרון של השנה הקודמת.

(2) נתוני סחר החוץ בשער החליפין הרשמי, כולל מיסוי על היבוא.

(3) נתוני החשבונאות הלאומית.

(4) נתוני החשבונאות הלאומית. למעט יהלומים.

ה מקור : הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה ועיבודי בנק ישראל.

התייקרות של מוצרים בלתי סחירים יחסית לסחירים יכולה לנבוע גם מעליית הביקוש לראש־נים (יחסית לכּוּשֶׁר הייצור שלהם) ללא עלייה כללית של הביקוש: ואמנם ב־1989 גדל מאוד הביקוש לדיוֹר, ומחירי הדיוֹר עלו בכ־35 אחוזים. אולם גם בניכוי הדיוֹר (והמבוקרים), היתה עלייתם של מחירי המוצרים הבלתי סחירים בשוק המקומי גבוהה מזו של מחירי הסחירים, אם כי ההפרש ביניהם פחת, כאמור. (לוח ג'–3).

השנה עלה חלקו של התוצר הבלתי סחיר גם בסך התוצר העסקי (שאינו כולל שירותי דיוֹר) — אולם כתנאי השפל שבהם היה המשק נתון, לא ברור שהיה בכך כדי ללחוץ במידה משמעותית על כּוּשֶׁר הייצור של המגזר הבלתי סחיר של המשק. בולטת במיוחד העובדה, ששיעור גידולה של עלות העבודה במגזר הבלתי סחיר היה נמוך מאשר במגזר הסחיר, בעוד שהמחירים במגזר הבלתי סחיר עלו ביתר מהירות. (ראה להלן.) גם בתיקון גורם זה לא נראה אפוא, שהתפתחות הביקושים והפעילות הכלכלית מסבירה את עליות היתר של מחירי המוצרים הבלתי סחירים — ושל רמת המחירים כולה.

ז. עלויות השכר וחומרי הגלם

השכר הוא רכיב עיקרי בעלויות הייצור, במיוחד בענפים לא סחירים כענפי השירותים. עם זאת יש להיוָהר בהערכת השפעתה של התפתחות השכר הנומינלי על המחירים, מאחר ששיעור עליית השכר מושפע במידה רבה מהתפתחות המחירים עצמה, ומגורמים הפועלים בה בעת גם על המחירים. התגברות האבטלה בשנת 1989 פעלה להקטנת גידולן של הוצאות השכר. כן הוכנס בהסדר תוספת היוקר שינוי, שהגדיל את האפשרות להשגת שינויים במבנה השכר היחסי ללא האצת האינפלציה, והקטין את סיכוני השכר הריאלי הנובעים מעליית מחירים בלתי צפויה. בעקבות שינוי ההסדר ירדה תוספת השכר הנובעת מתוספת היוקר מ־10 אחוזים אשתקד ל־9 אחוזים השנה (על אף עליית המחירים המהירה יותר — ראה פרק ד').

סך עליית השכר הואטה גם היא השנה, וכתוצאה מכך הגיעה עליית השכר ליחידת תוצר בסקטור העסקי ל־16 אחוזים, בהשוואה ל־21 אחוזים ב־1988. לראשונה מזה שלוש שנים, פיגרו עלויות השכר ועלות העבודה אחרי עליית המחירים, אם כי ההפרש ביניהם קיזז רק כשליש מעליית היתר הקודמת של השכר. תופעה זו מצביעה על קשיחות בדפוסי התאמת השכר, שהיה בה כדי לתרום לקשיחות התפתחות המחירים.

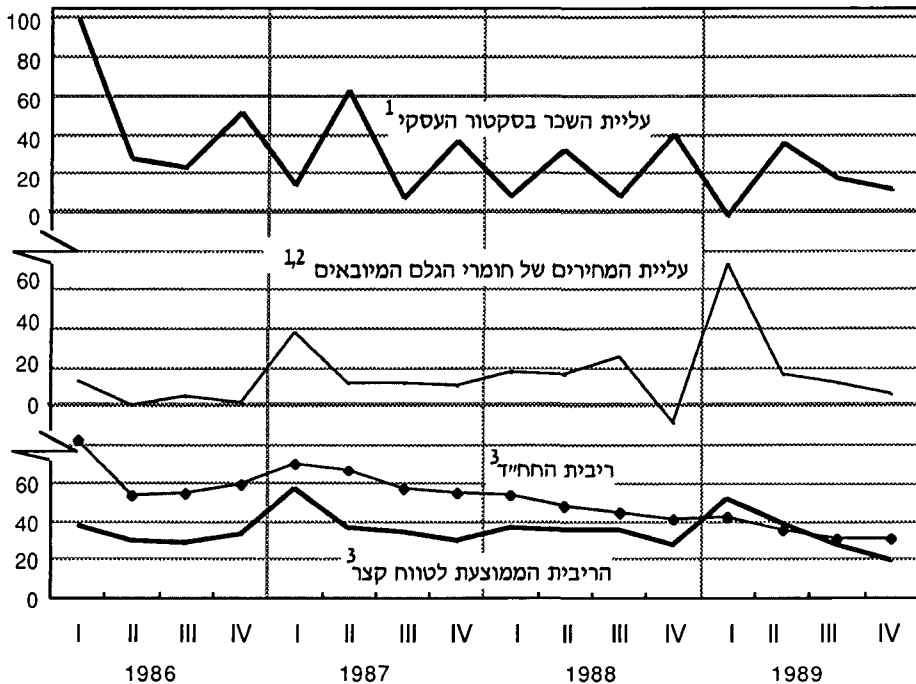
עם זאת בולטת אי התאמה בין ההתפתחות היחסית של השכר ושל המחירים במגזר הסחיר והבלתי סחיר: בעוד שעליית המחירים במגזר הבלתי סחיר היתה גבוהה יותר מאשר במגזר המקומי הסחיר, היתה ההתפתחות היחסית בשכר הפוכה. (ראה פרק ד').

בשנת 1989 עלו מחירי התשומות המיובאות לייצור (ללא דלק ויהלומים) בכ־21 אחוזים במונחים שקליים, בהשוואה לכ־14 אחוזים אשתקד (כאשר מביאים בחשבון את עליית המחירים בעולם ואת ירידת המיסוי על היבוא השנה). מחירי הדלק עלו בשיעור ניכר במונחי מטבע חוץ, ובעקבותיהם הועלו גם מחירי האנרגיה ליצרנים ומשקי הבית בארץ בשיעורים של 30 אחוזים ומעלה⁴ (בממוצע שנתי).

⁴ לא תמיד מעבירה הממשלה את מחירי יבוא האנרגיה בשיעור פרופורציוני למחירי מוצרי האנרגיה המקומיים, ויש הבדלים במחירים הנגבים ממשתמשים שונים. הסעיף דלק, שמנים וחשמל בתוך מחירי התשומה בחקלאות עלה השנה בכ־30 אחוזים. (מחירי האנרגיה לצריכה ביתית עלו עלייה גדולה יותר.)

דיאגרמה גי-4
התפתחות עלויות הייצור, 1986 עד 1989
 (מונחים שנתיים)

אחוזים

(1) שיעורי השינוי של ממוצעים רבעוניים במונחים שנתיים.

(2) לא כולל דלק ויהלומים.

(3) ממוצעים רבעוניים במונחים שנתיים.

העלייה המהירה יותר של מחירי יבוא התשומות ושל מחירי האנרגיה קיזזה לפחות חלקית את השפעות ההאטה של גידול עלויות השכר על עלויות הייצור המקומיות⁵. עם זאת, אין בהתפתחות זו כדי להסביר את העלייה המהירה יותר של מחירי המוצרים הבלתי סחירים, שהרי צריכת התשומות המיובאות

⁵ ניתן לבחון גם את היחס הכולל שבין התפתחות המחירים לזו של עלויות הייצור, אך כושר ההסבר של בדיקה כזאת מוגבל, מכמה סיבות: (א) חלק מגידול העלויות מושפע במישור מהתפתחות המחירים; (ב) העלויות משקפות במידה רבה גורמי ביקוש; (ג) חישוב מסוג זה אינו מביא בחשבון, לדוגמה, את השפעתה של הקדמת העלאות מחירים מתוך ציפייה להתרחשויות עתידיות (כמו ציפיות לפיחות). בחישוב כזה לגבי סך השימושים במשק התקבל, שקצב התייקרותם ב-1989 עלה ב-6.4 נקודות אחוז על זה של 1988 (21.5 אחוזים לעומת 15.1 אשתקד); 4.8 נקודות אחוז מהשינוי נובעות מהתייקרות מהירה יותר של היבוא, 1.6 נקודות אחוז מקורן בהגדלת מסי עקיפין נטו (צמצום סובסידיות) על הייצור המקומי, ו-1.0 נקודות אחוז — בהתייקרות תוצר שירותי הדיוור; עלות העבודה בסקטור העסקי פעלה להפחתה של 1.3 נקודות אחוז והאטה ההתייקרות של תוצר השירותים הציבוריים ב-0.2 נקודות אחוז; השארי, 0.5 נקודות אחוז, נוקפת להגדלת רווחים גולמיים (ולטעויות והשמטות).

גבוהה דווקא בתעשייה, שהיא הענף הסחיר העיקרי במשק. גם התפתחות השכר היחסי במגזרים הסחיר והבלתי סחיר אינה תורמת, כאמור, להסבר תופעה זו.

לסיכום: שיעור עלייתו של מדד המחירים לצרכן ב־1989 היה גבוה בכ־5 נקודות האחוז מאשר ב־1988. זהו, בקירוב, ההפרש שאותו ניתן לייחס ישירות (בחלקים שווים פחות או יותר) לייקור המוצרים המבוקרים בידי הממשלה ולהשפעות המשותפות של שינוי שער החליפין, מחירי חו"ל ומיסוי היבוא, כפי שאלה התבטאו במחירים המקומיים של המוצרים הסחירים. בניגוד לשנה הקודמת, פיגרה עלייתם של מחירי המוצרים הסחירים במשק אחרי זו של מחירי חו"ל; זאת בתגובה להעלאת היתר אשתקד, אך גם בהשפעת השפל ששרר במשק. בהתחשב בשפל, היה ניתן לצפות גם, שהמחירים לא יעלו במלוא השפעת שינוי מחירי המבוקרים והמוצרים הסחירים, וכך תהיה עליית המחירים הכללית נמוכה מזו של מחירי המוצרים הסחירים במשק. אולם בפועל לא נרשמה ירידה כזאת, כאשר מסתכלים על השנה כולה. חלק מההסבר לכך נעוץ בהגדלת הביקוש לדיוור: תרומתה הישירה של התייקרות היתר בדיוור למדד הגיעה גם היא לכ־2 נקודות אחוז — אולם נראה כי הגורם הבסיסי שעייב היענות מהירה יותר של המחירים לשפל היו קשיחויות השכר והמחירים, פרי ציפיות והרגלים שנקנו בשלוש השנים הקודמות (ראה לעיל). במונחי שכר היה לקשיחות זו גם היבט ריאלי, שהתבטא בהגבלת ירידתו הריאלית של השכר, חרף תנאי השפל ששררו בשוק העבודה ועלייתו הרבה בשנים הקודמות.

3. התפתחות המחירים השונים

א. פיזור עליות המחירים

מידת התנודתיות של המחירים היא אינדיקטור לעוצמת הוועזעים, הפוקדים את השווקים השונים, ולבעיות ההתאמה, שהצרכנים והיצרנים נאלצים להתמודד עמן. הורדת שיעור התנודתיות היתה אחד

לוח ג' - 6

אינדיקטורים לשונות מדד המחירים לצרכן, 1970 עד 1989

שיעור השינוי החודשי במחירים	סטטית תקן של שיעורי השינוי החודשיים במחירים	סטטית תקן של המחירים היחסיים ¹
1973-1970	1.3	2.4
1978-1974	2.9	2.9
1982-1979	6.7	4.4
1983	9.2	4.2
1984	15.2	3.4
1985	9.2	4.6
1986	1.6	2.7
1987	1.2	2.0
1988	1.2	2.6
1989	1.6	3.1

(1) ממוצע משוקלל של סטיות התקן של המחירים היחסיים החודשיים של עשר הקבוצות העיקריות במדד המחירים לצרכן (על פי לוח 12 בירחון לסטטיסטיקה של מחירים). המחיר היחסי של כל קבוצה מוגדר כיחס בין מדד המחירים של הקבוצה למדד הכללי לצרכן.

ה מקור: עיבודי בנק ישראל, על פי נתוני הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה.

ממוצע וסטיית תקן של עליות מחירים בקבוצות עיקריות של מדר המחירים לצרכן, 1986 עד 1989¹
(אחוזים)

סה"כ ללא מבוקרים, ירקות, פירות ודיור	לא סחירים ללא מבוקרים, ירקות, פירות ודיור	סחירים לא מבוקרים	מבוקרים	לא סחירים	סחירים	סך כל המדר	
עליית המחירים בממוצע שנתי							
48.2	62.9	41.5	54.7	52.0	42.3	48.1	1986
21.1	34.5	14.1	18.1	24.0	13.1	19.8	1987
15.9	24.4	11.5	15.9	19.7	11.6	16.3	1988
15.5	20.8	12.5	29.1	24.9	13.3	20.2	1989
סטיית התקן של עליות המחירים							
20.4	25.6	13.1	28.1	26.1	12.6	22.3	1986
12.5	12.7	6.2	13.1	11.2	6.2	10.6	1987
8.3	6.3	5.6	7.0	5.7	5.8	7.0	1988
7.0	4.2	6.7	13.4	11.3	7.7	11.4	1989

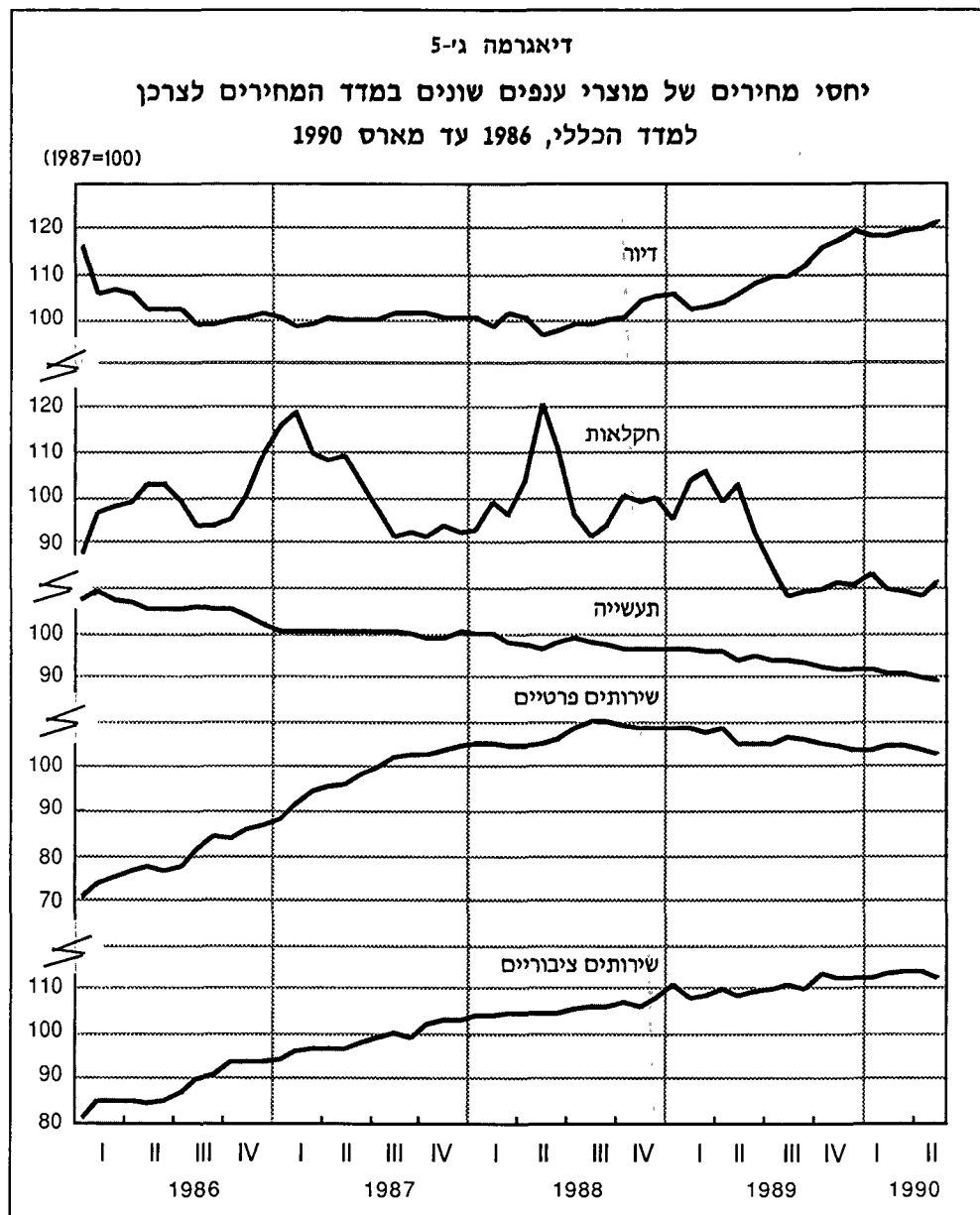
(1) מבוסס על חלוקה של מדר המחירים לצרכן לכ-80 קבוצות על פי לוח 12 של הירחון לסטטיסטיקה של מחירים. ההגדרות של המוצרים הסחירים והמבוקרים והמשקלות של הקבוצות השונות מובאים בלוחות ג'-2 וג'-3.
ה מקור : עיבודי בנק ישראל, על פי נתוני הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה.

ההישגים החשובים של מדיניות הייצוב. תנודתיות זו עלתה במידה מסוימת בשנת 1989, אם כי לא התקרבה לרמה שאפיינה אותה בתקופת האינפלציה הגבוהה. התגברות התנודתיות בשנת 1989, הנמדדת לפי סטיות התקן של שינויי המחירים ויחסי המחירים (לוחות ג'-6 וג'-7), קשורה במידה רבה לעוצמתה של עליית המחירים, שנבעה מצעדי הממשלה בראשית השנה, וכן להעלאת היתר של מחירי המוצרים המבוקרים בידי הממשלה. תרומה חשובה נוספת היתה להתפתחויות המיוחדות בשוק הדיור מצד אחד ובשוקי הירקות והפירות מהצד האחר. גידול התנודתיות התרכז במחצית הראשונה של השנה, ובמחציתה השנייה חזר לרמות של השנתיים הקודמות, או אף למטה מהן.

ב. מחירי המוצרים של ענפים שונים במדר המחירים לצרכן

המחירים של מוצרי התעשייה במדר המחירים לצרכן עלו במשך השנה בכ-15 אחוזים (לעומת 12 אשתקד), ובניכוי הענף מזון, משקאות וטבק, שבו משקל המוצרים המבוקרים גבוה — בכ-11 אחוזים (לוח ג'-נ-2 ודיאגרמה ג'-5). התעשייה היא הענף הסחיר הבולט ביותר, והתפתחות המחירים של מוצריה במדר המחירים לצרכן משקפת במיוחד את ההשפעות של התפתחות שער החליפין, של מחירי המוצרים המוגמרים בחו"ל ושל שינוי המכסים בארץ. בין מוצרי התעשייה במדר המחירים לצרכן בולטת, זו השנה השנייה, איטיותה של עליית מחירי ההלבשה וההנעלה. ייתכן שהתפתחות זו נבעה, בין

השאר, מהקטנת הביקוש לתוצרת ישראלית בשטחים. בעקבות הורדת שיעורי המכס והוזלת היבוא במונחי מטבע חוץ, עלו מחירי המוצרים בנייהקיימא מיבוא בשיעור נמוך יחסית. גם בענף החקלאות עלו המחירים השנה בקצב איטי. המחירים בענף החקלאות נתונים לתנודתיות חודשית ניכרת, אך השנה בלטה ההאטה גם במונחי ממוצעים שנתיים; כן בלטה ירידת מחירי היצוא החקלאי הישראלי. ייתכן שהאטת העלייה במחירי התוצרת החקלאית הישראלית נבעה גם היא, לפחות

בחלקה, מהקטנת הביקוש של תושבי השטחים למוצרים ישראליים; כן הושפעה מהרחבת הייצור במהלך השנה. (ראה פרק ב').

מחירי שירותי הבנייה והדירור עלו השנה בשיעור מהיר במיוחד. אחד הגורמים החשובים לעלייה זו הוא גידול הביקוש למקרקעין, על רקע ירידת שיעורי הריבית. (במקביל גדל גם הביקוש למניות ולאגרות חוב). נוסף על כך הושפעה עליית מחירי הדירור גם מהגברת הביקוש לשירותי דירור, על רקע רמתו הנמוכה של היצע הדירות המוגמרות החדשות וגידול האוכלוסייה הנזקקת לשירותי דירור; מעידה על כך גם עליית שכר הדירה בשיעור דומה לזה של שירותי הדירור הזקופים בדירות שבבעלות הדיירים (הרכיב העיקרי בסעיף הדירור). לקראת סוף השנה הצטרפה לגורמים אלה גם השפעת הציפייה להגברת העלייה לארץ.

עלייה מהירה נרשמה גם במחירי החשמל, הגז והמים והתחבורה הציבורית — מוצרים מבוקשים שבהם גבוה משקל הדלק, שהתייקר בחו"ל. ב־1989 התירה הממשלה העלאות גבוהות מהממוצע של המסים, של דמי הביטוח ושל מחירי החינוך. (לעומת זאת שיעור עליית מחיריהם של שירותי הבריאות דמה לזה של המדד).

מחירי השירותים הפרטיים (פרט לשירותים עסקיים) עלו בקצב נמוך יותר, בהמשך למגמה של הורדת שיעורי התייקרותם הגבוהים, שאפיינו את התקופה הראשונה לאחר תכנית הייצוב; בלטה במיוחד עלייתם הנמוכה במחצית השנייה של השנה.

ג. מדדי מחירים של קבוצות הכנסה שונות

מדד המחירים לצרכן של עשירון ההכנסה הנמוך ביותר עלה ב־1989 20 אחוזים, לעומת עלייה בת 21 אחוזים אצל עשירון ההכנסה העליון. המשקל הגבוה של המוצרים המסובסדים בסל הצריכה של העשירון התחתון נטה אמנם להעלות את מחירי סל זה בשיעור גבוה מהממוצע, אך השפעה זו קווצה על ידי שיעוריהם הנמוכים של התייקרויות הירקות והפירות, וההלבשה וההנעלה, שגם להם משקל גבוה בסל העשירון התחתון; לעומת זאת הדירור, שהתייקר בשיעור גבוה מהממוצע, משקלו בסל העשירון התחתון נמוך יחסית.

ד. מדדי מחירים אחרים

אומדני החשבונאות הלאומית מלמדים על עלייה של כ־21 אחוזים במחירים השנתיים הממוצעים של התוצר, השימושים המקומיים, הצריכה הפרטית והצריכה הציבורית (למעט יבוא ביטחוני ישיר). עליית מחירי ההשקעה היתה נמוכה יותר משל שימושים אחרים — ככל הנראה, עקב התפתחות מחיריהם של נכסי ההשקעה המיובאים. עלייתן של מרבית קבוצות המחירים האמורות היתה השנה מהירה בכ־4 נקודות אחוז מאשר אשתקד. בולטת העובדה שמחירי התוצר עלו השנה בשיעור דומה לזה של מחירי השימושים המקומיים, לאחר שאשתקד עלו בשיעור מהיר יותר על רקע העלייה האיטית במחירי היבוא. במהלך השנה הואטו שיעורי העלייה של שני מדדי מחירים אלה. (ראה לוח ג'—1).

עליית מדד המחירים הסיטוניים של התפוקה התעשייתית ליעדים מקומיים הוצאה מ־16 אחוזים אשתקד ל־20 אחוזים השנה. מחירים אלה עלו במהירות רבה בראשית השנה, ועד סופה הואטה עלייתם לשיעור שנתי של פחות מ־10 אחוזים.

התייקרות מחירי התשומות בבנייה למגורים ובסלילה הוצאה השנה כ־2 וכ־4 אחוזים, בהתאמה, ואילו שיעור התייקרותן של התשומות המשמשות בחקלאות דמה לזה של השנה הקודמת.

לוח ג' - נ' - 1
מדדי מחירים נבחרים, 1987 עד I/1990
(העלייה או הירידה (-) במשך התקופה, מונחים שנתיים, אחוזים)¹

1990	1989				1988				המשקל במדד המחירים לצרכן			
I	VI	III	II	I	VI	III	II	I	1989	1988	1987	
מדדי המחירים לצרכן												
המדד הכללי												
12	18	14	20	31	20	11	18	18	21	16	16	1000
14	17	16	25	29	21	9	21	14	22	16	18	936
12	8	13	10	62	21	12	40	21	21	23	14	186
-11	38	-8	-37	49	-5	35	-18	91	4	19	-7	64
18	30	40	55	20	47	19	9	21	35	23	16	165
21	14	17	25	58	28	9	31	13	28	20	15	195
9	19	13	19	24	17	11	15	19	19	16	17	805
המדדים המבוקרים ¹												
המדדים הלא-מבוקרים ¹												
13	9	14	15	44	15	13	18	17	20	16	21	מדדי המחירים הסיטוניים לתעשייה
מדד מחירי התשומות												
בבנייה למגורים												
14	-7	36	25	26	11	9	21	28	19	17	24	
9	-1	20	17	29	9	10	22	13	21	13	24	
11	-7	27	18	38	12	22	21	17	18	18	21	
בסלילה												
בחקלאות												
שער החליפין הרשמי ¹												
לעומת הדולר												
12	-11	14	35	62	-9	12	6	5	22	3	4	
14	2	16	19	46	3	0	0	2	20	1	14	
לעומת סל המטבעות החדש ¹												
	24	13	43	-25	99	-10	31	-2	11	23	28	השכר בסקטור העסקי

(1) כל שיעורי השינוי מחושבים ביחס לחודש האחרון של תקופת ההשוואה.

(2) מדד מחירי המוצרים המבוקרים כולל את הסעיפים הבאים במדד המחירים לצרכן: מוצרי היסוד המסובסדים (חלב ומוצריו, עוף ומוצריו, לחם ותחבורה ציבורית) והמוצרים המסופקים ע"י רשויות ציבוריות, חברות ממשלתיות או גופים נתמכים (שירותי בריאות וחינוך, דלק, גז, מים וחשמל, תעריפי תקשורת, נסיעות ברכבת וטיסות בארץ, ארנונה ובשר בקר).

(3) החישוב מבוסס על ממוצעים חודשיים של שיערי החליפין היומיים.

(4) סל של 5 מטבעות — של ארה"ב, גרמניה, בריטניה, צרפת ויפן.

המקור: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, המוסד לביטוח הלאומי ובנק ישראל.

לוח ג'-נ'-2
 מדר המחירים לצרכן לפי ענפי משק, 1987 עד 1990/1
 (העלייה או הירידה (-) במשך התקופה, מונחים שנתיים, אחוזים)

1988									המשקל במדר המחירים לצרכן			
1989				1988					1989	1988	1987	
I	VI	III	II	I	VI	III	II	I				
12	18	14	20	31	20	11	18	18	21	16	16	1000 מדר המחירים לצרכן
-11	34	-7	-37	52	-4	33	-15	84	5	19	-7	67 תוצרת חקלאית
6	15	4	16	27	18	3	25	6	15	12	15	430 תוצרת תעשייתית
14	9	14	11	60	20	12	37	15	22	21	13	150 מזון, משקאות וטבק
-31	42	-27	53	-32	48	-27	66	-33	2	5	14	67 הלבשה ומוצרי טקסטיל
11	26	8	7	33	8	8	3	11	18	8	13	26 עץ ומוצרי ורהיטים
												הנעלה ומוצרי עור,
-13	34	-11	20	-6	20	-6	33	-12	8	7	15	20 מוצרי גומי ופלסטיקה
												מתכת, מכוניות, כלי
7	7	11	2	20	-1	3	0	15	10	4	21	86 הובלה ומוצרי חשמל
												מוצרים כימיים
30	13	-2	32	46	25	15	14	22	21	19	8	42 ומוצרי נפט
11	11	13	4	30	9	10	7	6	14	8	26	39 תעשיות שונות לנמ"א
17	28	37	51	20	45	18	10	23	33	23	16	168 שירותי בנייה ודיור
-2	41	2	102	55	3	4	2	15	46	6	16	24 חשמל ומים
43	-3	26	24	57	-2	9	13	9	24	7	16	63 תחבורה ותקשורת
18	15	20	20	32	21	16	26	21	22	21	27	248 שירותים
21	30	26	34	29	19	14	14	28	30	18	17	55 מסים וביטוח
20	15	27	21	28	34	18	23	19	23	24	28	83 שירותים ציבוריים
15	8	13	14	38	12	15	35	19	18	20	35	111 שירותים פרטיים

1) כל שיעורי השינוי מחושבים ביחס לחודש האחרון של תקופת ההשוואה.

2) שירותים אישיים, שירותי הארחה ושירותים עסקיים.

ה מקור : הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה.